

Sandnespolitikere drar til Bergen for å lære om parlamentarisme. Pål Morten Borgli fra Skadedyrkontrollen blir også med på turen.

Liv og levebrød

«Selve avskrekkingseffekten av straff er overraskende lav. Vi lever i nuet og bryr oss mindre om framtiden,» skriver Ola Kvaløy. FOTO: PÅL CHRISTENSEN

Alle mener noe om det, også økonomene:

Forbrytelse og straff

ETTER 22. JULI har vi fått en interessant debatt om forholdet mellom forbrytelse og straff. Jeg tenker ikke på den konkrete diskusjonen omkring gjerningsmannens tilregnelighet. Her er det mange som mener mye og vet lite. Mer interessant er det å observere hvordan ulike fagtradisjoner forsøker å ta hevd på temaet. Forbrytelse og straff er to så grunnleggende størrelser i menneskenes liv at ikke bare skjønnlitteraturen, men alle fag som tilbyr helhetlige livsanskuelser, vil mene de kan tilføre oss noen sannheter.

HER FINNER VI blant andre filosofer og teologer, jurister og psykiatere, biologer og hjerneforskere. Innenfor samfunnsvitenskapen har kriminologene dominert feltet, men økonomene vil gjerne gjøre seg gjeldende, også her. Mens kriminologene vektlegger oppvekst, miljø og sosiale forhold når de forklarer kriminell atferd, er økonomenes utgangspunkt at en kriminell handling er en rasjonell handling. Vi gjør gjennomtenkte kostnad/nytte-analyser før vi eventuelt velger å begå en forbrytelse: Hva tjener vi på handlingen? Hva er forventet straff? Hva er sannsynligheten for å bli tatt?

DEN ØKONOMISKE tilnærmingen kan framstå som enkel, kynisk og lite problematiserende; ja, den har nesten et latterlig skjær over seg. Men interessant nok får den nå en slags støtte fra humanister som frykter at ideen om den frie vilje er i ferd med å forsvinne. Hjerneforskningen seiler nemlig opp som en stadig viktigere premissleverandør for samfunnsvitere og humanister: Våre handlinger skyldes vår med-

Ola Kvaløy
Professor i økonomi ved Universitetet i Stavanger

fødte hjerne – en hjerne vi vanskelig kan stå til ansvar for. Den britiske filosofen Raymond Tallis er blant dem som har gått hardest ut mot denne trenden:

«Humanistene bør slå mer aggressivt tilbake og minne hverandre om at humanioras utgangspunkt er det bevisste og handlende mennesket,» sier han til Morgenbladet.

I hjerneforskningens deterministiske lys fremstår dermed også økonomenes tro på det frie rasjonelle mennesket som litt mindre kynisk, litt mer human.

HVA KAN SÅ økonomene tilby? Det var senere nobelprisvinner i økonomi, Gary Becker, som i 1968 var først ute med sin banebrytende artikkel Punishment and Crime: An economic approach. Beckers råd var rimelig klart: For å bekjempe kriminalitet må kostnadene ved å begå kriminelle handlinger økes. Dette kan gjøres på tre måter: øke sannsynligheten for å bli tatt, øke straffen hvis en blir tatt, eller øke verdien av lovlydighet.

DET SISTE PUNKTET kan tas til inntekt for en politikk som fremmer sosial mobilitet og sosial utjevning, og er således lite kontroversielt i Norge.

De to første punktene derimot, peker mot et strengere overvåkings-samfunn med andre straffnivåer enn vi er vant til i Norge. Flere, blant andre Fremskrittspartiets Per Sandberg, har da også brukt en form for økonomisk tenkning i sin argumentasjon for at straffnivået i Norge bør økes.

Det er imidlertid flere grunner til at kriminalitetsbekjempelsen generelt, og straffnivået spesielt, bør holdes på et rimelig (norsk) nivå, selv når en anvender ren økonomisk logikk.

FOR DET FØRSTE vil det alltid eksistere et slags våpenkappløp mellom myndighetene og de kriminelle. Jo mer ressurser som brukes på å bekjempe kriminalitet, desto mer ressurser bruker de kriminelle på å skjule sine handlinger. Mafiavirk-somheter eller terrororganisasjoner kan ikke bekjempes ved hjelp av høyere straffer. Kriminaliteten blir bare enda bedre organisert og går enda dypere under jorden. Det som synes å fungere best er strafferabatter til dem som tyster. Det er mer effektivt å motivere til sivil overvåking enn å true med strenge straffer.

For det andre synes det å være en positiv sammenheng mellom straf-

fenivå og korrupsjon. Jo strengere straffene er, jo mer makt får politiet, og jo mer lønner det seg for kriminelle å betale seg ut av politiets synsfelt.

For det tredje viser det seg at selve avskrekkingseffekten av straff er overraskende lav. Vi lever i nuet og bryr oss mindre om framtiden. Forskjellen på 12 og 18 år er mye når en har sittet inne i 11 år, men forsvinnende liten for den som regner kostnad/nytte forut for den kriminelle handlingen.

DETTE INNEBÆRER også at effekten av å øke straffnivået er lavere enn effekten av å øke sannsynligheten for å bli tatt. I USA fant man at det var 20 prosent mer effektivt å bruke penger på politi og overvåking enn på lengre fengselsstraffer. Denne innsikten innebærer imidlertid ikke at vi kan overvåke oss bort fra all kriminalitet. Når staten bruker mer ressurser på overvåking, kommer sivilsamfunnet under press. Statlig overvåking kan fortrenge den sivile overvåkingen, eller den digitale nabokjerringa, om du vil.

Et åpent samfunn med lave straffer er ikke bare en myk verdi, det er sannsynligvis også samfunnsøkonomisk lønnsomt.

LIV OG LEVEBRØD

Mandager skriver:

PER FUGELLI

OLA KVALØY

SOFIE BRAUT

KNUD KNUDSEN

INGERID BØ

MARI REGE

Økonome-nes utgangspunkt er at en kriminell handling er en rasjonell handling.